

سردیبر
یادداشت

! از لفظتا معنا کتاب آموزشی

جواد محقق

کتاب آموزشی یعنی چه؟ مگر کتاب غیر آموزشی هم داریم؟ هر کتابی، در هر قطع و اندازه و شکل و شمایل، برای هر دسته و گروهی و درباره‌ی هر موضوعی که باشد، چیزی را در سطحی آموزش می‌دهد. پس معنای کتاب آموزشی چیست؟

آیا منظور کتابی است که موضوع خاصی را آموزش می‌دهد؟

یا منظور کتابی است که آموزش خاصی را می‌دهد؟

آیا کتاب آموزشی کتابی است که در شرایطی ویژه (چارچوب زمانی معین، در محل خاص، با استاد و راهنما یا خودآموز و...) آموخته می‌شود؟

آیا اختیاری یا اجباری بودن مطالعه‌ی کتاب آموزشی، جزو شرایط آن است؟

امتحان و ارزشیابی خواننده‌ها چه طور؟

تصدیق و گواهی نامه و مدرک دادن چه طور؟

آیا این‌ها هم جزو شرایط آموزشی بودن کتاب است؟

آیا کتاب آموزشی شرایط دیگری مثل رسم الخط ویژه، صفحه‌آرایی و تصویرگری خاص، سیر و ساختار منطقی مرسوم، داشتن ارتباط عمودی و افقی با کتاب‌های قبل و بعد یا هم سطح خود، هماهنگی متن و تصویر با سن و سال مخاطب، اهداف از پیش تعیین شده و هماهنگی با آن‌ها و امثال آن هم دارد؟

آیا کتاب آموزشی به مفاهیم نظری می‌پردازد یا عملی؟

آیا راهبردی و رهنمودی است یا راه‌کردی و اجرایی و عملیاتی؟

آیا کتاب آموزشی، کتابی رسمی و درسی است که از سوی متولیان نهادهایی مثل آموزش و پرورش یا آموزش عالی منتشر و اعلام می‌شود؟ یا نه، کتاب‌های مشابه دیگر هم کتاب آموزشی هستند؟

آیا کتاب آموزشی باید هم‌سو با کتاب‌های درسی تدوین و تألیف شود یا نگاهی منتقدانه به آن‌ها داشته باشد؟

آیا کتاب آموزشی باید به نوعی ادامه یا گسترده‌ی «کتاب درسی» مدارس باشد یا نه، هماهنگی محتوایی آن با «برنامه‌ی درسی» مورد نظر است؟

آیا اضافه کردن کلمه‌ی «کمک» به واژه‌ی درسی (کمک درسی) یا آموزشی (کمک آموزشی) تغییری در برداشت ما از پرسش‌های بالا نمی‌دهد؟

به نظر می‌رسد، هنوز ابعاد مسأله برای بیش‌تر دست‌اندرکاران در پرده‌ی ابهام است و تعریف جامع و مانعی از آن نشده است. و این همان مشکلی است که در بسیاری از شاخه‌ها و شعبه‌های دیگر علوم هم وجود دارد: نداشتن تعریفی جامع و مانع و فرا زمانی.

با این همه به نظر می‌رسد، تفکیک دو مفهوم «درسی» و «آموزشی» از یکدیگر می‌تواند، به ترسیم حد و حدود کار کمک کند و راه را برای پاسخ‌های دقیق‌تر به پرسش‌های پیشین فراهم آورد. یعنی با این روش می‌شود گفت: کتاب‌های تست و حل المسائل که به نیازهای مشخص، محدود و آنی و احیاناً کاذب دانش‌آموزان و دانشجویان در ارتباط با کتاب‌های درسی مصوب پاسخ می‌دهند، با کتاب‌هایی که در حوزه‌های گوناگون علمی و صنعتی، ادبی، هنری و فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در چارچوب برنامه‌ی ملی آموزش‌های عمدتاً رسمی، به صورت غیررسمی منتشر می‌شوند، فرق دارند. چرا که گروه اول مبتنی بر کتاب‌های درسی هستند و عمرشان با زمان و محتوای آن کتاب‌ها کم و زیاد می‌شود، اما کتاب‌های آموزشی به جای کتاب درسی، به برنامه‌ی درسی متکی هستند و آموزش عمیق و فراگیرتری را دنبال می‌کنند. کتاب‌های نوع اول، در نگاه اکثر صاحب‌نظران، کتاب‌های مضرری هستند و محصول بیماری یا نقص و نارسایی آموزش‌های ما محسوب می‌شوند، اما کتاب‌های نوع دوم، شامل آثار عموماً بی‌ضرر و احیاناً ارزشمند و قابل مطالعه‌ای که باید دانش‌آموزان را به خواندن آن‌ها عادت داد. فصل‌نامه‌ی رشد جوانه، از مقالاتی که به طرح و تبیین و بازشناسی این مسأله پرداختند، استقبال می‌کند.